

Ο γεωμέτρης ποιητής του χρώματος

Του ΝΙΚΟΥ ΖΙΑ*

Ο ΝΙΚΟΣ Χατζηκυριάκος - Γκίκας, ο ζωγράφος που πλήρης ημερών και έργων έφυγε πριν από λίγες ημέρες, υπήρξε ένας από τους πιο διακεκριμένους καλλιτέχνες που με το έργο του και την όλη πολιτεία του (ακαδημαϊκή διδασκαλία, στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, έκδοση περιοδικών - το 3ο Μάτι -, σκηνογραφία, συγγραφή βιβλίων κ.ά.) συνέβαλε αποφασιστικά στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της ελληνικής τέχνης του 20ού αι., έστω κι αν δεν είχε άμεσους συνεχιστές του έργου του.

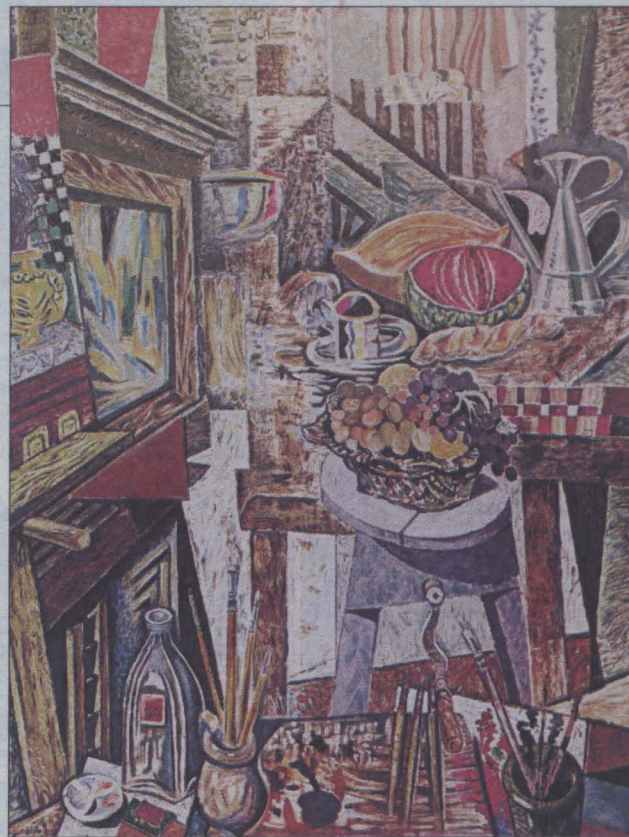
Γόνος της ελληνικής ναυωσύνης από πατέρα (οι Χατζηκυριακαίοι «ήταν καπετανάιοι Ψαριανοί») και μητέρα («οι Γκικαίοι ήταν Αρβανίτες φύλαρχοι που (...) κατέληξαν στην Πελοπόννησο και στην Αθήνα», γεννήθηκε στην Αθήνα στα 1906 και σπούδασε στην Αθήνα και στο Παρίσι, όπου γνώρισε άμεσα τις μορφολογικές αναζητήσεις της μοντέρνας τέχνης. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα φέρνει τα μηνύματα των επαναστατικών εικαστικών κατακτήσεων, αλλά τα μπολιάζει με την ιδιομορφία του ελληνικού τοπίου και την εικαστική παράδοση του τόπου. Η ανακάλυψη από τη γενιά του '30 της αυθεντικότητας της ελληνικής έκφρασης της

αιγαιοπελαγίτικης φύσης και αρχιτεκτονικής θα επηρεάσει βαθύτατα το έργο του Γκίκα. Τα θέματα έρχονται συχνά από τα νησιά και ιδιαίτερα από την πατρίδα του, την Υδρα. Η κυβική, στέρεη αρχιτεκτονική της τού προσφέρει τη δυνατότητα να συνταιριάζει την ιδιόφωνη αρχιτεκτονική και γεωμορφολογία του νησιού με τις κυβιστικές αντιλήψεις της οργάνωσης της σύνθεσης. Το αποτέλεσμα είναι μια ζωγραφική σύγχρονη αλλά και με έντονη την ταυτότητα του τόπου.

«Ένας δροσερός υδραϊκός αέρας πνέει συχνά μέσα στο ατελιέ του Γκίκα. Κατεβαίνει από τους έρημους δρόμους με τις μάντρες και τις φρατο-γκουσκιές, χτυπάει βαριές ανάλυφες πόρτες του νησιού

και μελανιάζει στο βάθος στις ράχες του Δοκού και της Ερμόνης», γράφει ο **Οδυσσεας Ελύτης**. Πυργόμορφα, πετρόχιστα αρχοντικά, ταπεινά κυβικά σπιτάκια, φιδωτά καλντερίμια, σκάλες, μανδρότοιχοι που χωρίζουν κι ενώνουν, βλάστηση λιτή, από κυπαρίσσια και ξερόκλαδα, θαλασσόβραχοι και η βαθιά γαλάζια θάλασσα οργανώνονται σε μια σύνθεση που υπακούει σε μια γεωμετρική διάταξη και ενοχλήστρωση των χρωμάτων με τα σκοτεινά πράσινα και τέφρα στην περιφέρεια, τα φωτεινά γαλάζια, λίγα λαμπερά κόκκινα, ώχρες, σιέννες, λαδοπράσινα στο κέντρο.

Εκτός από τα διδάγματα της μοντέρνας τέχνης ανασύρει από την προγονική μήμη

«Εργαστήριο στην Αθήνα», 1964.
Ελαιογραφία σε πανί, 1,46 x 1,14

χρώματα υποτάσσονται σε μια γεωμετρική αρχή που ενοποιοί τα επιμέρους και ενοηγοποιεί το σύνολο ενοντάς τους μια άλλη οπτική διάσταση απ' αυτή που τα σχεδόν ρεαλιστικά επιμέρους στοιχεία παρέχουν. Η σοφία στην οργάνωση δεν αποξηραίνει τη ζωγραφική, γιατί την ζωογονεί ποιητικός λυρισμός που αναδύεται άλλοτε ορμητικός κι άλλοτε συγκρατημένος μέσα από το χυμώδες παλλόμενο χρώμα.

Το μεγαλύτερο μέρος του έργου του Γκίκα αναφέρεται στη φύση και το δομημένο περιβάλλον. Η ανθρώπινη παρουσία είναι σπάνια ή και γίνεται αισθητή από την απουσία της. Το κενό κάθισμα στο έργο του «Το εργαστήριο του καλλιτέχνη», ο μυστελιωμένος πίνακας στο καβάλετο, η ωπή ακόμη παλέτα μέσα στην πλημμυρίδα των σχημάτων και των χρωμάτων του μαγικού αυτού χώρου είναι σαν να υποδηλώνουν πως ο καλλιτέχνης μόλις έχει βγει από το εργαστήριό του και σε λίγο επιστρέφει. Τώρα όμως ο ζωγράφος Νίκος Χατζηκυριάκος - Γκίκας έφυγε χωρίς επιστροφή. Μένει το εργαστήριό του και το έργο του για να πλουτίσει την εθνική καλλιτεχνική παράδοση της

ζωγραφικούς τρόπους διάφορους από τους δυτικούς: τα δώματα π.χ. των σπιτιών αποδίδονται με τη λεγόμενη αντίστροφη προοπτική, που συχνά χρησιμοποιεί η βυζαντινή ζωγραφική. Θέλει να συνδυάσει τους δύο αντίθετους τρόπους ζωγραφικής: τον Δυτικό που σπούδασε και τον Ανατολικό που έφερε μέσα του. Εδινε έτσι μια νέα δική του εκδοχή στο κεντρικό αίτημα της πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής του Μεσοπολέμου, την ελληνικότητα, που εξακολουθεί ό-

μως και σήμερα να είναι αιτήματος ζωντανό. Ο ίδιος πίστευε ότι συνίσταται στην «καταπληκτική διαύγεια που είναι σαν κρύσταλλο» και στην «ακριβεία στη μορφολογία». Η προσωπική γραφή και εικαστική γλώσσα του Γκίκα θα μπορούσε ίσως να συνοψιστεί σε μερικά γνωρίσματα, όπως η πληθωρικότητα του σχεδίου που με τη συνεχή κίνηση των γραμμών γεννά άπειρα σχήματα και η πληθωρικότητά του χρώματος με τις άπειρες χρωματικές κηλίδες. Όλα όμως αυτά τα σχήματα και τα

* Ο κ. Νίκος Ζίας είναι αναπληρωτής καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης στα Πανεπιστήμια Αθηνών.